# O‘ZBEKISTON MUSIQASHUNOSLIGIDA SIMFONIYA JANRINING TADQIQ ETILISH EVOLYUTSIYASI VA ILMIY YONDASHUVLAR

Omonjonova Odinaxon
*Toshkent viloyati, Yuqori Chirchiq tumani 24-BMSM*

***Annotatsiya.*** *Mazkur tezisda O‘zbekiston musiqashunosligi va san’atshunosligida simfoniya janrining o‘rganilish jarayoni tarixiy va ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O‘zbek simfonizmining shakllanishi bilan bir qatorda, uning tadqiqot obyekti sifatida qaror topishi, ilmiy yondashuvlarning rivojlanishi va zamonaviy bosqichdagi muammolari ko‘rib chiqiladi. T. S. Vyzgo, N. S. Yanov-Yanovskaya, N. A. Qodirova, T. Yu. Davydova, T. G‘ofurbekov, R. Yunusov, E. Mamajonova va boshqa tadqiqotchilarning ishlari asosida simfoniya janrining tarixiy, janriy, shakliy-dramaturgik, uslubiy, tematik hamda orkestrlashtirish jihatlarining o‘rganilish yo‘nalishlari aniqlanadi. Tadqiqot natijasida o‘zbek simfonizmini o‘rganish dastlab tarixiy-tavsifiy xarakterda boshlanganligi, keyinchalik maxsus nazariy va uslubiy tadqiqotlar darajasiga ko‘tarilgani hamda XXI asrda zamonaviy kompozitorlik tafakkuri, orkestrlashtirish va yangi kompozitsion vositalar bilan bog‘liq masalalar bilan boyib borayotgani asoslanadi.*

***Kalit so‘zlar:*** *O‘zbekiston musiqashunosligi, san’atshunoslik, simfoniya, o‘zbek simfonizmi, milliy uslub, tematizm, shakl, dramaturgiya, orkestrlashtirish, kompozitorlik tafakkuri.*

***Аннотация.*** *В тезисе рассматривается история и современное состояние изучения жанра симфонии в узбекском музыковедении и искусствоведении. Анализируются становление узбекского симфонизма как объекта научного исследования и развитие основных исследовательских подходов. На основе трудов Т. С. Вызго, Н. С. Янов-Яновской, Н. А. Кодировой, Т. Ю. Давыдовой, Т. Гафурбекова, Р. Юнусова, Э. Мамаджоновой и других исследователей выявляются основные направления изучения жанровых, формально-драматургических, стилевых, тематических и оркестровых особенностей симфонии. Отмечается переход от историко-описательного подхода к специальным теоретическим и стилевым исследованиям, а также расширение проблематики в XXI веке.*

***Ключевые слова:*** *узбекское музыковедение, искусствоведение, симфония, узбекский симфонизм, национальный стиль, тематизм, форма, драматургия, оркестровка, композиторское мышление.*

***Abstract.*** *This thesis examines the history and current state of research on the symphony genre in Uzbek musicology and art studies. It focuses on the formation of Uzbek symphonism as an object of scholarly research and the development of major research approaches. Based on the works of T. S. Vyzgo, N. S. Yanov-Yanovskaya, N. A. Qodirova, T. Yu. Davydova, T. G‘ofurbekov, R. Yunusov, E. Mamajonova, and other scholars, the main areas of research into the genre, formal-dramaturgical, stylistic, thematic, and orchestral features of the symphony are identified. The study highlights the transition from a historical-descriptive approach to specialized theoretical and stylistic research, as well as the expansion of research issues in the twenty-first century.*

***Keywords:*** *Uzbek musicology, art studies, symphony, Uzbek symphonism, national style, thematicism, form, dramaturgy, orchestration, compositional thinking.*

**Kirish**

Simfoniya jahon musiqa madaniyatida shakl, dramaturgiya va orkestr tafakkurining murakkab uyg‘unligiga asoslangan yirik janrlardan biri hisoblanadi. O‘zbek musiqa madaniyatida mazkur janrning shakllanishi XX asrda professional kompozitorlik maktabining qaror topishi, Yevropa akademik musiqa an’analarining o‘zlashtirilishi va milliy musiqiy tafakkurning yangi janriy sharoitda namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq. Simfonik ijodning rivojlanishi esa, tabiiy ravishda, uning tarixiy va nazariy jihatdan o‘rganilishiga zamin yaratdi. O‘zbekiston musiqashunosligida simfoniya janrining tadqiq etilishi bir necha bosqichda shakllangan. Dastlab simfonik ijod mamlakat musiqa madaniyatining umumiy rivoji doirasida o‘rganilgan bo‘lsa, keyinchalik janrning shakliy, tematik, uslubiy va dramaturgik xususiyatlari maxsus tadqiqot obyektiga aylandi. Zamonaviy bosqichda esa milliy uslub, kompozitorlik tafakkuri, orkestrlashtirish va yangi kompozitsion vositalar masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

**Asosiy qism**

O‘zbek simfonik musiqasini ilmiy o‘rganish XX asr o‘rtalarida shakllandi. T. S. Vizgoning “Симфоническая музыка” tadqiqoti O‘zbekiston sovet musiqa madaniyatida simfonik ijodning o‘rnini yorituvchi dastlabki ilmiy manbalardan biridir. Unda simfonik musiqaning shakllanishi, rivojlanish shart-sharoitlari va uning umumiy musiqa madaniyatidagi ahamiyati ko‘rib chiqilgan.

T. S. Vizgo, I. N. Kaerlova va F. M. Karomatov tomonidan yaratilgan “История узбекской советской музыки” asarida esa 1944–1967-yillardagi musiqiy jarayonlar tizimlashtirilib, kompozitorlik ijodining turli yo‘nalishlari qatorida simfonik musiqa rivojiga ham e’tibor qaratilgan. Ushbu davr tadqiqotlarini

simfoniyani asosan tarixiy-tavsifiy yondashuv asosida o‘rganish bosqichi sifatida baholash mumkin.

1970–1980-yillarda o‘zbek simfonizmini o‘rganish yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu jarayonda N. S. Yanov-Yanovskayaning “Узбекская симфоническая музыка” monografiyasi alohida ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqotda o‘zbek simfonik musiqasi yaxlit ilmiy obyekt sifatida qaralib, uning shakllanishi va rivojlanishi, milliy musiqiy tafakkur bilan simfonik janr o‘rtasidagi munosabat hamda kompozitorlarning janrni o‘zlashtirish jarayoni tahlil qilinadi.

Yanov-Yanovskayaning 1983-yilda nashr etilgan doktorlik dissertatsiyasi avtoreferatida esa Sharq monodik musiqa madaniyatining simfonik janrni o‘zlashtirish jarayoni alohida nazariy masala sifatida tadqiq etilgan. Bu yondashuv o‘zbek simfonizmini tarixiy hodisa sifatida tavsiflashdan tashqari, milliy va Yevropa musiqiy tafakkurining o‘zaro munosabatini ilmiy jihatdan anglash imkonini berdi.

Mazkur davrda N. A. Qodirovaning “Тематизм и форма в симфонической музыке Узбекистана” tadqiqoti ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etdi.[5] Unda simfonik asarning tematizmi va shakliy tuzilishi asosiy tadqiqot obyekti sifatida qaraladi. Natijada o‘zbek simfonizmini o‘rganishda janrning tashqi tarixiy xususiyatlari bilan bir qatorda uning ichki kompozitsion qonuniyatlarini aniqlashga e’tibor kuchaydi.

1990-yillardan boshlab o‘zbek musiqa madaniyati tarixini umumlashtiruvchi tadqiqotlar bilan bir qatorda, alohida kompozitorlar ijodini o‘rganishga qaratilgan ilmiy ishlar ham kengaydi. T. S. Vizgo, F. M. Karomatov va Ch. R. Nasirovaning “История узбекской советской музыки” asarining III jildi 1968–1984-yillardagi musiqiy jarayonlarni qamrab olib, o‘zbek simfonik ijodining tarixiy taraqqiyotini umumiy musiqa madaniyati bilan bog‘liq holda anglash imkonini beradi.

A. Jabborov, S. Begmatov va M. A’zamovaning “O‘zbek musiqa tarixi” asarida ham o‘zbek professional kompozitorlik maktabining shakllanishi va rivojlanishi yoritiladi. R. Yunusovning Mirsodiq Tojiyev ijodiga bag‘ishlangan monografiyasi esa individual kompozitorlik uslubi va simfonik tafakkur xususiyatlarini aniqlash uchun muhim manbalardan biridir. T. G‘ofurbekovning O‘zbekiston musiqa madaniyatiga oid tadqiqotlari esa milliy kompozitorlik maktabining estetik va ijodiy jarayonlarini anglashga xizmat qiladi.

XXI asr boshlarida simfoniya janrini tadqiq etishda milliy uslub va zamonaviylik masalalari yanada muhimlashdi. T. Yu. Davidovaning “История музыкальных стилей: национальный стиль в условиях современности на примере симфонии композиторов Узбекистана” tadqiqotida o‘zbek simfonizmi milliy uslub muammosi bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Bu yondashuv milliylikning

zamonaviy kompozitorlik tafakkurida qanday namoyon bo‘lishini aniqlashga imkon beradi. E. Mamajonovaning “История узбекской музыки. Творчество композиторов Узбекистана” asari ham o‘zbek kompozitorlik ijodining tarixiy va ijodiy xususiyatlarini yorituvchi muhim manbalardan biridir.

So‘nggi yillarda simfonik ijodni o‘rganish kompozitorlik tafakkuri va orkestrlashtirish kabi torroq ilmiy yo‘nalishlar bilan boyimoqda. M. Abrorovaning 2025-yilgi doktorlik dissertatsiyasi avtoreferatida O‘zbekiston kompozitorlari ijodidagi tafakkur mohiyati, uning tarixiy va nazariy jihatlari tadqiq etilgan. Bu yo‘nalish simfoniyani nafaqat janr, balki kompozitorlik tafakkurining murakkab shakli sifatida o‘rganish imkonini beradi. N. I. Erkaevning O‘zbekiston kompozitorlarining simfonik asarlarida orkestrlashtirish masalalariga bag‘ishlangan 2024-yilgi tadqiqoti esa zamonaviy simfonik ijodning tembr, orkestr tili va faktura masalalarini o‘rganishga yo‘naltirilgan. V. Zakirovaning gibrid janrlar haqidagi tadqiqoti esa zamonaviy kompozitorlik ijodida janrlararo jarayonlarning kuchayib borayotganini ko‘rsatadi.

**Xulosa**

Mavjud tadqiqotlarni umumlashtirish asosida O‘zbekiston musiqashunosligida simfoniya janrini o‘rganishning uch asosiy bosqichini ajratish mumkin: birinchi bosqich — tarixiy-tavsifiy; ikkinchi bosqich — janriy, shakliy va nazariy; uchinchi bosqich — uslubiy, kompozitsion, orkestr va zamonaviy tafakkurga yo‘naltirilgan tadqiqotlar bosqichi.Shu bilan birga, XXI asrda yaratilgan simfonik asarlarning hali to‘liq tizimlashtirilmaganligi zamonaviy musiqashunoslik oldida yangi vazifalarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, yangi simfoniyalarning janriy va dramaturgik xususiyatlarini, zamonaviy orkestrlashtirish usullarini, tembr-faktura va sonoristik vositalarni hamda yangi ijrochilik texnikalarini kompleks o‘rganish dolzarbdir. Shuningdek, yangi yaratilayotgan asarlarning nota va audio materiallarini ilmiy muomalaga kiritish ham muhim vazifalardan biridir. O‘zbekiston musiqashunosligida simfoniya janrining tadqiq etilishi XX asr o‘rtalaridan boshlab izchil rivojlangan ilmiy jarayonni tashkil etadi. Dastlab simfonik musiqa umumiy tarixiy-madaniy jarayon doirasida o‘rganilgan bo‘lsa, keyinchalik N. S. Yanov-Yanovskaya va N. A. Qodirova tadqiqotlari orqali simfoniya janrining shakllanishi, milliy musiqiy tafakkur bilan munosabati, tematizm va shakliy xususiyatlari maxsus ilmiy tahlil qilindi.

Keyingi tadqiqotlarda milliy uslub, individual kompozitorlik tafakkuri va orkestrlashtirish masalalarining o‘rganilishi simfonik ijod haqidagi ilmiy qarashlarni yanada kengaytirdi. Bugungi kunda esa XXI asr o‘zbek simfonizmini zamonaviy kompozitsion texnikalar, tembr-faktura, sonoristika, orkestrlashtirish va individual dramaturgiya nuqtayi nazaridan kompleks tadqiq etish zarurati mavjud. O‘zbekiston

musiqashunosligida simfoniya janrini o‘rganish tarixiy-tavsifiy bosqichdan nazariy, uslubiy va kompozitsion tahlil bosqichiga qadar rivojlangan. Mazkur ilmiy tajribani tizimlashtirish va zamonaviy simfonik ijod bilan bog‘lash kelgusidagi tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir.

## Foydalanilgan adabiyotlar

1. Янов-Яновская Н. С. Узбекская симфоническая музыка**.** — Ташкент: Изд-во литературы и искусства им. Г. Гуляма, 1979. — 220 с.
2. Кадырова Н. А. Тематизм и форма в симфонической музыке Узбекистана. — Ташкент, 1989. — 144 с.
3. Гафурбеков Т. Б. Творческие ресурсы национальной монодии и их преломление в узбекской советской музыке. — Ташкент, 1987. — 110 с.
4. Давыдова Т. Ю. Современное состояние симфонического творчества (на примере жанра симфонии) // Узбекская музыка на стыке столетий (XX–XXI вв.): тенденции, проблемы. — Ташкент, 2008. — С. 4–8.
5. Янов-Яновская Н. С. Симфоническая музыка // История узбекской советской музыки. Т. 3. — Ташкент, 1991. — С. 142–180. researchgate.net